

H. M. Enzensberger, čigar posluhu v primeru Nelly Sachsove ne moremo oporekati. Adornova pretresljiva in pravična, vendar vsako lirično (nemočno) spoznanje ubijajoča misel, izziva polemične besede H. M. Enzensbergerja, da piše: »Če hočemo živeti dalje, moramo ta (Adornov — op. L. K.) stavek ovreči. Le redki to zmorejo. Mednje sodi Nelly Sachs.«

To priznanje si je pesnica zaslužila z zbirkami pesmi in odrskimi pesnitvami, kakor so na primer: V prebivališčih smrti (1946), Zvezdni mrk (1949), Znamenja v pesku (1962), Žgoče uganke (1962) in druge knjige. Vrata vanje naj vsaj delno odpre izbor, ki ga objavljam in povzemam po Enzensbergerjevi izdaji pri Suhrkampu. Povem naj še, da pesmi nisem prevajal toliko zaradi Nobelove nagrade, ampak bolj zaradi bridke sorodnosti pesničinih misli s spoznanji, ki se prepletajo v meni že od mladosti dalje, od let Hitlerjevih koncentracijskih taborišč do današnjega vietnamskega klanja.

Nelly Sachsova živi od leta 1940 dalje v Stockholmu.

Lojze Krakar

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

TONE SVETINA, UKANA. Razmerje med dokumentarnostjo, se pravi med avtentičnim poročanjem o resničnem dogajanju in fantazijskim oblikovanjem, kar naj bi pomenilo iskanje in ustvarjanje prepričljivih situacij z umetniško simbolnostjo, se nagiba v slovenski vojni prozi, se pravi v pripovedništvu, ki prikazuje partizansko vojskovanje, revolucijo v družbi in ljudeh, zdaj pretirano na eno, zdaj pretirano na drugo stran. Večinoma prevladuje v tej literarni zvrsti osebno izpovedni dokument, ki mu ne manjka človeške pretresljivosti in resnične doživljajske osnove. Tisti del pripovedništva s partizansko tematiko, ki se nagiba na drugo stran omenjenega razmerja, pa boleha na površinski opisnosti in na toliko stopnjevani idejni zaostrenosti, da že prehaja v propagando. Razumljivo je, da so izjeme, ko gre v nekaterih primerih za zanesljivo izpričan napor prodreti kar se da objektivno v moralna nasprotja, povzročena s prihodom okupatorja na našo zemljo, še posebno v delih, ki nastajajo v vse daljšem časovnem odkliku od zgodovinskega dogajanja. Ta časovni odklik pri nastajanju pripovednih del s tematiko naše revolucije je za nastajajoča dela nadvse koristen: doživetja, moralne idejne dileme tistega časa doživljajo obravnavo z daljše časovne distance, s širšim pogledom v vzročno povezanost posameznih pojavov in z večjo prisotnostjo razumne analitičnosti. S tem je nekoliko pojasnjeno tudi dejstvo, da z večjim odklikom postajajo dela objektivnejša, dokumentarno zanesljivejša, še posebno kar zadeva odkrivanje različnih nasprotij in dilem v odnosih med ljudmi, kar v samem času dogajanja in neposredno po njem ni bilo zaželeno niti razčiščeno.

Na takšno poenostavljeno in dokaj posplošujoče razmišljanje, ki pa bi bilo vredno širše obravnave, usmerja znani roman Toneta Svetine Ukana,* roman,

* Tone Svetlina, Ukana. Zavod Borec 1965.

ki je bil deležen tudi takšnih priznanj, kot je Kajuhova nagrada. Roman niti ne odpira kakšnih posebnih novih momentov v prikazovanju in obravnavanju partizanskega vojskovanja, momentov, s katerimi bi se tu in tam bežno že ne bili srečali, njegova posebnost pa je, da te nove momente množično in skoraj drastično manifestira.

V Ukani se posrečeno prepletata obe liniji v obravnavanju zgodovinske *snovi, dokumentarna in fantazijska, vendar tako, da se oboje zliiva v enoten, epsko zanesljivo grajen pripovedni organizem*. Rdeča nit romana je detektivsko romantična zgodba o lepi malomeščanki Ani, ki si jo izbere gestapovski oficir Wolf, organizator vohunskega omrežja na Gorenjskem s sedežem na Bledu, za svojo agentko, za vrinjenko med partizanske komandne vrste s posebnimi nalogami. Ta detektivska fabula v linearnem razvoju romana kar zbledi spričo številnih pomembnejših in človeško pretresljivejših sestavin, vendarle pa vsekoli drži bralca v napeti pozornosti, ker veže roman v kompaktno celoto in se v svojem razvoju celo napeto stopnjuje. Romantični del te detektivske zgodbe pa je v tem, da je avtor izbral za osrednjo osebo romana lepo meščanko, ki mu nudi obilo možnosti za oblikovanje čustveno erotičnih zapletov tako na nemški kot na partizanski strani. Šef gestapovske vohunske službe Ano najprej izšla za posebne naloge, ki bi jih kot speči agent morala po njegovem ukazu in po potrebi opraviti predvsem med poveljujočim partizanskim osebjem. Tej pripravi je posvečen ves prvi del knjige z naslovom Ptice v vetru in z geslom iz Nietzscheja: »Kdor ni ptica, naj ne seda na robove prepadov!« V tem delu knjige je dramatično napeto opisanih tudi nekaj prizorov iz okupirane Ljubljane, akcija likvidatorjev, zapora ulic, preiskava stanovanja, znamenja delovanja organizacije OF in ilegalno delo. Tu je na široko in z dobrim poznavanjem nemške vojaške miselnosti podan tudi glavni povzročitelj zapletov v detektivski zgodbi Ukane, gestapovec major Helmut Wolf, cinični individualist, ki v nemškem vojaškem stroju noče biti zgolj številka, temveč kar se le da samostojen in po osebni iniciativi dejaven vojak in kombinator. V literaturi s tematiko druge svetovne vojne človek pogosto naleti na takšne like, to so visoko inteligentni ubijavci; svoja krvava in v velikih kombinacijah zamišljena dejanja ponavadi opremljajo z gostobesednim teoretiziranjem (takega oficirja ima npr. tudi Rolf Hochhuth v svoji drami Namestnik božji, to je doktor, angel smrti v Auschwitzu). Za upodobitev tega lika je Svetina porabil predvsem dialog; Wolf razlaga svoje teorije in modrovanja ženskam, višjim in nižjim oficirjem ob različnih situacijah — v postelji, na pohodu, na bojišču. Njegova prednost v igri s partizansko vojsko je v tem, da na začetku prav spretno organizira omrežje spečih agentov v partizanskih enotah, v konkretnem primeru — v Prešernovi brigadi. Po več izdajah, ki so povzročile velike zgube v partizanskih vrstah, igro vse bolj zgublja, Varnostna obveščevalna služba odkrije gestapovske agente v komandnem kadru in nazadnje ga ukane še njegov posebni speči agent, do katerega čuti posebno afiniteto, agent H-3 — Ana. V takšnem razvoju, od gestapovske uslužbenke do osvestitve, je moralna poanta romana. Dekle je šlo skozi ognjeni in krvavi pekel zasledovane in izdajane partizanske vojske in spoznalo moralno težo in nujnost upora. Ob koncu prve knjige major Wolf grozi Ani, da se ji bo maščeval za ukano, o čemer nam bo pisatelj pripovedoval v drugi knjigi, na katero smo čakali, da bi ju ocenili skupaj, in ker se za zdaj to še ni zgodilo — pa upajmo, da se bo kmalu — prihaja ocena z nekaj nespodbudne zamude.

Omemba gestapovske vohunske agenture v partizanskih vrstah pa nas že popelje v dokumentarni del romana, ki zapušča v bralcu izredno močan vtis. S peščico protagonistov borcev in komandnega osebja v Prešernovi brigadi in v XXXI. diviziji oriše avtor zares plastično podobo medčloveških odnosov v partizanskih vrstah, strašno trpljenje, bojevanje in še posebno umiranje. V romanu Ukana so namreč podane številne, prav anatomske razčlenitve nasilnega umiranja: streljanje talcev, ubijanje v spopadu, strašni poboj ob zahrbtnem napadu na Drenov bataljon v hotelu Lovec na Pokljuki, v tem primeru metanje ranjenih v ogenj, potem precizni strelji na oddaljene posameznike, zahrbtni napad na partijske tečajnike v Cerknem (6. februarja 1944), likvidacija izdajalcev ob breznu, ustrelitev treh borcev pred brigado, ker so na straži zaspali in pustili Nemcem mitraljez, in nazadnje, kako domačin, izdajalec ustrelji svojega tovariša, da bi si rešil življenje (Blaj ustrelji Repnika v idrijskem zaporu po ukazu majorja Wolfa). V preciznih opisih teh strašnih smrti ni nikakršne cenene atraktivnosti, temveč se ti opisi zlijejo v zares pretresljivo fresko vojnega mrtvaškega plesa.

Tragedija v Lovčevem hotelu na Pokljuki, napad na partijsko šolo v Cerknem in diverzantska akcija v idrijski rudnik kot povračilo — vsi ti in še drugi dogodki, opisani v Ukani, so zgodovinska dejstva, ki jih je Svetina spretno vključil v svojo pripoved. Še bolj posrečeni pa so v romanu opisi razporeženja v partizanskih vrstah, od borcev do poveljnikov, razna nesoglasja, negotovost in nezaupanje ob spoznanju, da ima gestapo svoje zaupnike v partizanskih vrstah, pa precizno delovanje članov VOS, itd. Kot nasprotje in kot tekmelec majorja Wolfa je zelo živo prikazan študent in mitraljezec Primož. Tudi Primož noče biti številka med partizanskimi borci in hoče po svoji človeški pameti in močeh dati pečat partizanski vojski. Ana se ob prihodu v partizane najprej zbliža z njim, potem se ob Primoževi slutnji, da so jo poslali Nemci, njuni odnosi ohladijo, pa tudi zaradi tega, ker se nekateri iz štaba potegujejo za Ano, vendar ju tragična situacija v boju zopet privede skupaj, da potem v neki ogljarski koči nad Idrijo ponovita ljubezensko zgodbo Marjutke in njenega ljubimca, belega oficirja (B. Lavrenjev, Enainštirideseti). Prevzem motiva te novele v Ukano je tako očiten, situacija popolnoma enaka: Marjutka in njen oficir se hranita z ribami, ker sta pač ob morju, Ana in Primož si ustrelita srno, s katero se preživljata nekaj dni; njuno ljubezensko doživljanje je popolnoma isto, kot ga je popisal Lavrenjev v ribiški kolibi. O tem samo mimogrede. Posebna figura v partizanskih vrstah je Vojko, ki ima očitno veliko pisateljevih potez: bil je v nemški vojski, zelo dobro se spozna na lov in v partizansko strategijo vnaša prvine iz lova (obramba ježa, obramba jelenjega tropa v begu pred volkovi). Še in še bi lahko naštevali dobro podane like v romanu.

Roman je za današnji nemirni in ustvarjanju nenaklonjeni čas napisan prav izredno umirjeno, s tisto klasično ustvarjalno zavzetostjo, ki ji ne uide nobena posameznost, pa naj bo še tako nepomembna. V tem pogledu je pisatelj skorajda šel predaleč, ker nekateri opisi že učinkujejo razvlečeno in se odmikajo tako od fabulativne osnove kot tudi od dokumentarnega ozadja, ki ima v romanu največjo vrednost. Stilne sestavine tega romana so torej — opisni realizem, tu in tam tudi psihološki, reportažno podana dokumentarnost. Jeziku romana ne bi škodoval temeljitejši lektorski poseg v besedilo. Posebej pa je treba omeniti nekatera res ustvarjalno zasnovana poglavja, kot je opis

napada na hotel Lovca s treh perspektiv: najprej s stališča napadalcev, potem s stališča napadenih in potem s strani partizanske enote, ki pride po daljšem času na prizorišče bojev. Psihološko napeto je prikazana tudi akcija vosovcev v idrijski rudnik.

Roman je napisan s temeljitim poznavanjem tako nemške kot partizanske strategije na tem posebnem področju; v ciničnih sekvencah majorja Wolfa odmeva nekaj nacistično dopolnjenega machiavellizma, tu in tam so parafrazirane tudi misli nekaterih filozofov, Nietzschejeva poglavja o državi pa v zvezi z Wolfom avtor tudi citira. Glede na vse to je v romanu marsikaj eklektičnega, vendar vse zelo spretno porabljeno in organsko prepleteno med seboj.

Nedvomno pa je, da rešuje Svetinova Ukana problem zlitosti dokumentarne osnove in fantazijskega ustvarjanja, kar je eden izmed temeljnih pogojev za nastanek prepričljivega umetniškega organizma. In v takšni ustvarjalni volji je pravzaprav največja vrednost tega romana.

France Vurnik

GLASBA

PRIMOŽ RAMOVŠ — ODMEVI. Naš izredno plodni in bržčas najbolj aktualni skladatelj Primož Ramovš nam je predstavil novo delo za flauto in orkester z naslovom *Odmevi*.^{*} V vrsti njegovih koncertantnih del (spomnimo se samo novejših: *Koncerta za violino, violo in orkester*, *Koncerta za fagot in godala*, *Transformacij za dve violi in 11 godal* — nekaj (!) koncertantnih del za klavir z različnimi sestavi pa še čaka na izvedbo) prav *Odmevi* dokaj odstopajo od tradicionalne zvrsti koncertantne literature. Petstavnico delo, ki že v svoji gradnji na osnovi kontrastno razpoložljivih stavkov ne podaja običajnega zaporedja ciklične oblike, predvsem s svojim svojevrstnim zvokom niza glasbene domislice v strnjeno celoto. Ramovšu je zvočni material najzanimivejše izhodišče za njegovo invencijo. Tu je poleg solističnega instrumenta (ki alternira tudi z malo flavto) izredno zanimivo spremljevalno telo, čeprav je na tem mestu izraz spremljava seveda zelo šibak: gre za popolnoma enakovredno odgovarjanje solistu, mestoma pa izrazno celo mnogo močnejšo *soigro*. Orkester je v *Odmevih* sestavljen iz treh klarinetov in basklarineta, štirih rogov, zanimive toikalne skupine (dve kontrastni barvi: koža in metal) in godalnega orkestra, ki je uporabljen mestoma z izredno bogatimi divisi.

Najpomembnejše pri Ramovšu se mi zdi, da je znal v svojem razvoju kontinuirano preiti iz svojega značilnega neoklasicizma brez večjih izprememb svoje osebnosti v popolnoma sodobni zvočni jezik in izraz. Že bežen pogled v partituro nam izdaja njegov rokopis: povsod zelo jasno in nedvoumno izražena glasbena ideja, ki je v sedanji stopnji njegovega ustvarjanja pač popolnoma zagledana v novi zvočni svet. Tematsko delo, ki ga je Ramovš kvalitetno *ri-pričal* v *Simfionetti* ali *Musiques funebres*, je tu zamenjan z barvnimi *color* licami ali ustvarjanji razpoloženj. Da ne bo pomote: tu ne gre za nika' impresionizem (barve in razpoložnja!), marveč za dokaj objektivistično zvočnimi možnostmi, ki jih Ramovš na široko odpira in odkriva

^{*} Koncert Orkestra RTV Ljubljana — 16. novembra 1966 — dir Hubad, solist Fedja Rupel.